

*Черепаня Наталія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет*

ВИХОВНИЙ ВПЛИВ ДОРОСЛИХ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено одну з актуальних проблем сучасності – процес соціалізації особистості дитини дошкільного віку. Проаналізовано можливості та виховний вплив дорослих на процес соціалізації дитини дошкільного віку. Розглянуто особливості та шляхи соціального розвитку дитини, обґрунтовано роль інститутів соціалізації – сім'ї та дошкільного навчального закладу – в ефективності засвоєння дитиною соціальних норм, правил поведінки та цінностей суспільства. На основі теоретичного узагальнення зроблено висновки щодо успішної соціалізації дитини.

Ключові слова: соціалізація, виховання, соціальне виховання, дитина дошкільного віку, вплив дорослих.

Постановка проблеми. В умовах посилення інтересу до якісно нових суспільних відносин формування соціально-зорієнтованої емоційно-стабільної, життєздатної особистості, урахування соціальної ситуації її розвитку є одним із пріоритетних напрямів виховання, завданням суспільно-історичного значення, яке реалізується у процесі соціалізації особистості.

Умови і витоки успішної соціалізації особистості криються в дитячому віці, коли особливої актуальності набуває тісна співпраця сім'ї та дошкільного навчального закладу, їх взаємодоповнюваність для ефективного процесу соціалізації дитини-дошкільника. Очевидно, що сім'я і дошкільний заклад, виконуючи свої особливі функції, не можуть замінити один одного, і повинні взаємодіяти на користь повноцінного розвитку дитини. Встановлюючи взаємовідносини з родиною, дошкільний навчальний заклад створює умови для повноцінного процесу соціалізації дитини-дошкільника.

Якщо сім'я дошкільника буде брати безпосередню участь у його вихованні та розвитку, за допомогою дошкільного закладу, то дитина буде розвинена соціально і як особистість. Цим і визначається актуальність даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Елементи соціальної та психолого-педагогічної характеристики процесу соціалізації особистості дитини були висвітлені у свій час А.В. Луначарським, А.С.Макаренком та ін.

Аналіз вітчизняної психолого-педагогічної та методичної літератури дозволяє виділити і різні підходи до проблеми залучення дитини до соціального світу. Так, предметами вивчення стають питання «соціальної компетентності» дитини (С.П. Арнаутова, Н. А. Разганова та ін), усвідомлення дитиною себе як представника людського роду (С. А. Козлова, О. А. Князева, З.Е.Шукшина та ін), сприйняття дітьми світу предметів (О. В. Артамонова), роль гри у процесі формування дитячого середовища (А. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін, А. П. Усова та ін), формування комунікативної функції (Л. К. Шпіцин та ін.) Помітний доробок у галузі аналізу соціально-педагогічних аспектів цієї проблеми належать таким дослідникам, як Л. Артемова, А.Богущ, О.Кононко. Різні аспекти соціалізації індивіда та впливу соціального середовища на її перебіг висвітлювались в працях І.Беха, Т.Кравченко, М.Лукачевича, В.Братуся.

У цілому ряді сучасних досліджень визначається перевага дошкільного закладу як інституту соціалізації, в якому створено умови для особистісного розвитку

дитини, вправлення в соціальній поведінці, здатності пристосовуватись до оточення (Л.Артемова, А.Богущ, Т.Жаровцева, О.Кононко, Т.Поніманська та ін.)

Мета статті (постановка завдання) – обґрунтувати процес соціалізації особистості дитини дошкільного віку в процесі взаємодії дорослих і сім'ї та дошкільного навчального закладу.

Результати досліджень. Перехід до особистісно зорієнтованої освітньої парадигми вимагає визнання множинності цілепокладання в освіті. Поруч із соціальним замовленням, диктованим як об'єктивними тенденціями розвитку, так і соціальними очікуваннями громадян суспільства, джерелами визначення мети освіти виступають дитина як самоцінний суб'єкт дитинства та педагог як носій людської сутності, як особливий суспільний суб'єкт, який реалізує сутнісну здатність до створення іншого. На різних етапах розгортання процесу виховання питома вага цих джерел змінюється: відбувається «сходження» від загальної соціальної установки до особистісної, і провідна роль тут належить дитині й вихователю як головним учасникам педагогічного процесу.

З прикрістю доводиться констатувати, що нині порушується зв'язок дитини і дорослого. Суспільство намагається передати виховні функції спеціально організованим структурам (дошкільні навчальні заклади, школа, засоби масової інформації), порушуючи глибинні зв'язки дорослого світу і світу дітей, збільшуючи прірву між ними. Це дегуманізує свідомість дітей, Для повноцінного розвитку дитини необхідною є провідна роль дорослого, перш за все, як особистості, рівноцінної самій дитині.

У концепції гуманістичного виховання дослідники виходять з розуміння процесу формування особистості дитини як процесу становлення і розвитку взаємин дошкільника з дорослим. У дошкільному віці дитина проходить шлях від відділення себе від дорослого («Я сам») до відкриття свого внутрішнього життя, тісно пов'язаного із зовнішньою дійсністю і опосередкованого участю дорослого.

Будь-який вплив виховання на розвиток неможливий без провідної ролі дорослого. Дитина є максимально соціальною істотою, тому навіть найпростіше відношення її до довкілля завжди виявляється через ставлення до іншої людини. Потреба у співробітництві з дорослими виникає у ранньому дитинстві, коли дорослий повністю забезпечує усі життєві процеси дитини, й вводить дитину у навколишній

світ, з його допомогою вона задовольняє одну з провідних потреб психічного розвитку - необхідність нових вражень [1]. Важливою особливістю розвитку дитини як дошкільного, так і молодшого шкільного віку є безпосереднє та обов'язкове включення дорослого в картину розвитку дитини. Перехід від одного вікового етапу до іншого супроводжується зміною місця дорослого у цій картині:

- для немовляти дорослий є джерелом емоційного благополуччя нових позитивних емоцій, які безпосередньо передаються через турбот та ласку, ніжні обійми та голос мами;

- у 2,5 місяців дитина реагує на появу матері "комплексом поживлення";

- для дитини *раннього віку* дорослий набуває важливого значення як джерело практичних умінь та навичок у побутовій та ігровій діяльності. Завдяки наслідуванню вмінь і навичок дитина стає самостійною, незалежною від інших;

- для *дітей 4-5 років* дорослий є джерелом нових знань, пізнавальних вражень, які втілюються у перші навчальні вміння;

- для *старшого дошкільника* цінність дорослого полягає у здатності брати участь у різноманітних соціальних зв'язках, орієнтуватися у багатстві та ієрархії міжлюдських стосунків, а відтак - бути прикладом соціальної поведінки дитини, своєрідним «моральним еталоном».

Потреба у спілкуванні з дорослими розвивається протягом усього дитинства, дорослий стає взірцем для наслідування. Як носій суспільно-історичного і культурного досвід, а згодом - і моральний приклад, він має значний авторитет для дитини. Дошкільник дуже чутливо ставиться до оцінки своїх вчинків, якостей, прагне до співпереживання і співучасті з дорослим, в усьому його наслідує. На такий взаємний довірі і будується гуманістичне виховання. Безперечно, від педагога, який прагне здійснювати позитивний вплив на дитину, вимагається багато знань, творчості і терпіння. Вихователь не лише має бути сам вихований, а й здатний до самовдосконалення. Як відзначав В.Сухомлинський: «Виховання - це багатогранний процес постійного духовного збагачення і оновлення - і тих, хто виховується, і тих, хто виховує». Для дошкільника важливим є особливий зв'язок саме з вихователем, не лише тому, що в цьому віці дитина залежна від дорослого, а й тому, що взаємини з дітьми у неї є не досить встановленими. [2].

Кожний дорослий до моменту його «зустрічі» з дитиною вже має досить великий досвід життя в суспільстві. В цьому досвіді поєднується те, що накопичило людство в вигляді культури, традицій, побуту, моральних цінностей і було усвідомлене і прийняте дорослим. Спілкуючись з дорослим, дитина спостерігає за його діяльністю, чує його оцінки, бачить його вчинки. І хоча все це може бути і не спрямоване на дитину, дитина «вбирає» в себе цей досвід. Особливо якщо дитина не байдужа до дорослого, якщо вона його любить, прив'язана до нього, як, наприклад, до батьків. Але навіть якщо дитина спостерігає за незнайомим дорослим, який привернув її увагу своїми діями, словами чи вчинками, вона також щось бере для себе - стихійно, не усвідомлено. Дорослий в цей момент не думає про дітей, і дитина звичайно ж, не усвідомлює процес

сприйняття спостерігаючого факту як процес накопичення соціального досвіду. Але перша функція - дорослий як носій цінностей - може реалізувати і цілеспрямовано. Це відбувається у тих випадках - коли батьки, вихователі свідомо демонструють дитині свої оцінки, відношення, вчинки, роблячи себе зразком для наслідування, своєрідним «наочним посібником». Така демонстрація вимагає великого таланту, почуття міри, особливо коли стосується моральних явищ [2].

З точки зору педагогіки і психології ця перша функція особливо значима для особистості, що розвивається. В основі механізму впливу на дитину лежать такі особливості дитинства, як наслідування і потреба залучитися до світу дорослих людей. Провідними є методи, які сприяють реалізації даної функції в цілеспрямованій формі. Для дитини - це спостереження, а для дорослого - організація спільної діяльності, педагогічні ситуації, показ. При стихійній формі передачі соціального досвіду в першій функції для дитини залишається значимим спостереження, а для дорослого - ілюстрація свого внутрішнього соціально-морального світу. Вихователь повинен пам'ятати, що дитина постійно спостерігає за ним і завжди готова до наслідування. Через те така велика відповідальність дорослого перед дітьми, за те що вони можуть спостерігати і переймати. Друга функція дорослого в соціалізації особистості дитини - функція організатора процесу передачі соціального досвіду. І ця функція реалізується як цілеспрямовано, так і стихійно. Чим вища кваліфікація педагога, тим краще оволодів своєю професією, тим більшу допомогу він надасть дитині в її соціалізації. Батьки також можуть цілеспрямовано організовувати процес виховання і навчання своїх дітей, збагачуючи і вдосконалюючи тим самим їх соціальний досвід. Це можливо в тому випадку, коли батьки задумуються над тим, що і як вони хочуть виховувати в своїй дитині, усвідомлено вивчають психолого-педагогічну літературу, консультуються з спеціалістами. Однак, на жаль, частіше всього батьки здійснюють такі кроки при виявленні певних відхилень в розвитку дитини. Якщо процес розвитку дитини протікає рівно, спокійно, батьки рахують його природним і більш прихильні до стихійної форми організації допомоги дітям в соціалізації.

Необхідно зауважити, що особистісний розвиток дитини неможливий без допомоги дорослого, але й необхідно пам'ятати про міру участі педагога в цьому процесі. Він може здійснюватися за умови, що дорослий дає дитині можливість виступати як в ролі об'єкта виховного впливу, так і в ролі суб'єкта власного розвитку. Як зазначає Т.І. Поніманська, саме відносини з дорослим презентують дитині суспільство, багатство відносин в ньому й уперше включають її в соціальну взаємодію [3].

Залучення дитини до світу дорослих - це єдиний шлях допомогти дитині стати свідомим членом суспільства. І ця місія лягає на плечі дорослих. Дорослий організовує життя дітей, забезпечує не тільки догляд за дитиною, але й розвиток, формування особистості.

С.Я. Козлова зазначає, що за ступенем емоційної близькості, частотою контактів, можливістю для безпосереднього спостереження за поведінкою та діяльністю коло дорослих можна поділити на різні рівні наближеності до дитини. Кожний рівень характеризується трьома показниками: частотою контактів дорослих і

дітей, емоційною насиченістю контактів, інформативністю. До першого рівня по праву слід віднести батьків. Тут мають місце всі три показники. Близький до цього рівня другий, куди можна віднести працівників дошкільного закладу. Ведучу роль в даному випадку відіграє інформативність, але дуже важлива і емоційна насиченість. Ці два рівні наближеності можна віднести до "інтимного кола спілкування" дітей і дорослих. Для третього рівня наближеності характерні ситуативні, навіть одиничні контакти, різний ступінь емоційної і інформативної насиченості. Тут можна говорити про людей, поведінку яких діти спостерігають на вулиці, в транспорті, а також тих, яких вони бачать рідко і спостерігають в якійсь визначеній діяльності. До четвертого рівня можна віднести тих дорослих, про існування яких діти знають, але ніколи не зустрічали їх безпосередньо, а можливо і не можуть зустріти, якщо це герої літературних творів, кінофільмів і т. д.

Перший досвід соціальної поведінки дитина набуває в родині, яка об'єднує найрідніших людей спільними переживаннями, любов'ю, турботою, обов'язками. У житті дитини протягом її перших семи років домінують соціалізуючі впливи сімейного оточення. Сім'я як безпосереднє соціальне оточення має максимальні, порівняно з будь-якими соціальними інститутами, можливості для поступового залучення зростаючої особистості до світу соціальних і емоційних цінностей, до виконання незнайомих і водночас соціально значущих ролей, до оволодіння знаннями, вміннями й навичками, необхідними дитині для становлення її соціальної компетентності. Перший досвід спілкування в сім'ї є для дитини тим підґрунтям, на якому будуватимуться її взаємини з людським оточенням, спочатку з найближчим, а часом і з далеким. Отже, першою фазою соціалізації дитини є виховання в сім'ї [4].

Другою фазою соціалізації є формування зростаючою особистістю початкових соціальних зв'язків поза межами родинних стосунків. Ці зв'язки діти перших років життя встановлюють з ровесниками і новими дорослими в дошкільному закладі. Як провідник дитини у широкий світ виступає вихователь. Одним з основних завдань, що стоїть перед вихователем, є підготовка дитини до входження у широкий соціальний світ.

Навколишній світ людей - складний, різноманітний, багато в чому незрозумілий дошкільнику. Зорієнтувати дитину в ньому, систематизувати і поглибити її уявлення про знайоме, озброїти її новими відомостями - важливі складові діяльності педагога, спрямованої на збагачення соціально-емоційного розвитку зростаючої особистості. Дітей, що відвідують дошкільний заклад, слід учить розуміти значення виховної діяльності, а відтак формувати в них уявлення про те, що вихователі, поряд з батьками - найближчі дорослі, порадики, друзі дітей. До них слід виявляти повагу, турботу, розуміти їхню авторитетність. Дітей учать прислухатись до порад і настанов педагогів, звертатись до них із запитаннями та по допомогу, не заважати, не засмучувати своїх наставників, бути готовими зробити їм приємність своїми вчинками, виправдати довіру. Діти повинні виявляти готовність до спілкування з вихователем та ініціативу в спільній діяльності з ним, радіти схваленням, цінувати довіру [5].

Показниками сформованості соціального досвіду є

взаємодія з дорослим, вміння вести себе у відповідності з правилами поведінки, успішно діяти під керівництвом дорослого або разом з ним, вміння користуватися допомогою дорослого, дякувати за неї; виявлення дитиною симпатії до подібних собі, прагнення реалізувати чужі ідеї і наслідувати прикладу, співчуття і допомога іншим, контроль своїх імпульсів, виконання правил поведінки в групі у відсутність вихователя, знання структури своєї сім'ї, знання про життя в суспільстві. Така їх конкретизація схвальна, так як має значну практичну цінність [3].

Отже, діти старшого дошкільного віку цікавляться взаєминами дорослих, розмовляють про них між собою, роблять висновки й узагальнення. Таким шляхом вони узагальнюють деякі соціальні поняття. В організованому педагогічному процесі дошкільного закладу знання дітей уточнюються і розширюються. Поступово у них складаються правильні уявлення про суспільне життя людей, про їх відносини між собою. Знання викликають переживання, поглиблюють почуття, сприяють формуванню взаємин з дорослими. Тому дуже важливо вміти правильно відбирати пізнавальний матеріал.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Процес соціалізації особистості дитини-дошкільника в дошкільному освітньому закладі буде ефективним, якщо в дошкільному закладі будуть дотримані умови включення сім'ї як мікрофактору у виховно-освітній процес. Батьки повинні бути залучені у виховно-освітній процес для створення єдиного розвиваючого середовища. Тільки в разі тісної взаємодії педагогів дошкільного закладу і батьків можливе дотримання умови єдності завдань і змісту виховної роботи в ДНЗ і сім'ї, можливо дотримання наступності у змісті та технологіях педагогічного процесу.

Для того щоб процес соціалізації дітей дошкільного віку відбувався найбільш повноцінно, необхідно використовувати в дошкільному навчальному закладі програму ознайомлення дітей з соціальною дійсністю в єдності мотиваційного, когнітивного і діяльнісно-практичного аспекту їх життєдіяльності. Цієї умови необхідно дотримуватися для того, щоб розвиваюче середовище у дошкільному закладі сприяло формуванню уявлень про соціальну дійсність, емоційно-ціннісному відношенню до неї і сприяла включенню дитини у різноманітну діяльність і спілкування.

Враховуючи ці компоненти розвитку особистості дитини, можна виробити у неї здатність до творчої діяльності (це важлива умова успішної соціалізації особистості дитини), закріпити знання і сформувати необхідні особистісні якості. Основні характеристики особистості дитини зв'язуються розвитком вищих психічних функцій, тому важливо, щоб педагогічне управління розвитком дитини відбувалося через створення умов для вростання компонентів соціального досвіду в структуру особистості дитини, що сприяє формуванню його власної картини світу в єдності свідомості, ставлення та поведінки.

Спираючись на вищезазначені факти, можна зробити висновок, що сім'я і дошкільний навчальний заклад-два важливі інститути соціалізації дитини. Їх виховні функції різні, але для досягнення повноцінної і успішної соціалізації дитини дошкільника необхідна їх комплексна взаємодія. Якщо дошкільний навчальний

заклад сприяє інтеграції (уніфікації) дитини в соціумі, то (диференціацію) дитячого розвитку.
сім'я покликана забезпечити індивідуалізацію

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.-1999. - 61с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості /І.Д. Бех.- Кн.2 Особистісно- орієнтований підхід: науково-практичні засади.- К.: Либідь, 2003.-344с.
3. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія/ Богуш А.М., Варяниця Л.О., Гавриш Н.В. та ін.; [за заг. Ред. Гавриш Н.В].-Луганськ:Альма-матер,2006.- 368с.
4. Поніманська Т.І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т.І. Поніманська //Дошкільне виховання. - 199. - №8. - С.14.
5. Поніманська Т.І. Формування соціальної компетентності дитини/Т.І. Поніманська // Нова педагогічна думка.- 1998.-№2.-С.14-19

В статье освещена одна из актуальных проблем современности, вопросы процесса социализации личности ребенка дошкольного возраста. Проанализированы возможности и воспитательное влияние взрослых на процесс социализации ребенка дошкольного возраста. Рассмотрены особенности и пути социального развития ребенка, обоснована роль институтов социализации - семья и дошкольное учебное заведение - в эффективности усвоения ребенком социальных норм, правил поведения и ценностей общества. На основе теоретического обобщения сделаны выводы относительно успешной социализации ребенка.

Ключевые слова: социализация, воспитание, социальное воспитание, ребенок дошкольного возраста, влияние взрослых, дошкольное учебное заведение.

The article highlights one of the urgent problems of the present days, the problem of the socialization process of the preschool child.

The possibilities and adults educative impact upon the process of socialization of the preschool children is analysed in the present article. The peculiarities and ways of children's social development are considered, role of such socialization institutions is grounded as - family and educational establishment- a child's mastering of the efficiency of social norms, rules of behavior and values of society. Based on theoretical generalization the conclusions towards child's successful socialization are made.

Notable achievements in the field of analysis of the social and educational aspects of this problem are made by such scholars as L. Artemova, A.Bohush, O.Kononko. Various aspects of socialization of the individual and the influence of social environment on its progress are highlighted in the works of I.Bekh, T.Kravchenko, M.Lushachevych, V.Batus. The whole range of research works determine the advantages of pre-school educational establishment as a means of socialization, which creates the conditions for the child's personal development, mastering social ability to adapt towards environment (L.Artemova, A.Bohush, T.Zharovtseva, O.Kononko T. Ponimanska etc.). The article aims at grounding the socialization process of the pre-school child's personality in the process of collaboration between family and kindergarten.

The process of socialization of preschool child's personality in preschool educational establishment will be effective under the condition of including family as micro factors of training and educational process. Parents should be involved in the training and educational process to create environment for development. Only in the case of close cooperation between pre-school teachers and parents it is possible to keep the conditions of the unity of tasks and content of educational work of preschool educational establishment and family; it is possible to keep the successiveness in content and technologies of educational process.

To better the socialization process of preschool children, it is necessary to use programme of introducing pre-school children with social reality in the unity of motivation, cognitive, activity and practical aspect of their life. This condition must be adhered for the fact of developmental environment in preschool educational establishment could help to shape perceptions of social reality, emotional and evaluative relation and contributed to the inclusion of the child in various activities and communication. Due to these components of the child's personality development, it is possible to train it creativity (which is an essential condition for successful socialization of the child), consolidate knowledge and to generate the necessary personal qualities.

The main characteristics of the child are associated with the development of higher mental functions, that is why it is important for the child's pedagogical teaching to be conducted due to conditions of growing of components of social experience into the structure of the child, which promotes its own picture of the world in the unity of consciousness, attitude and behavior.

Taking into consideration the facts listed above, we can conclude that the family and preschool educational establishment – are two important institutions of socialization of the child. Their educational functions are different, but to achieve a full and successful socialization of the preschool child their complex interaction is demanded. If the pre-school educational establishment promotes the integration (unification) of the child in society, the family should provide individuality (differentiation) of child's development.

Key words: socialization, education, social education, a child of preschool age, the influence of adults, pre-school educational establishment.